

Johann Gerhard Mauss és a pesti könyvkereskedelem színvonal a 18. század közepén I.

Pesten is, éppúgy, mint más városokban, az első könyvkereskedők a vásárokon árusító könyvkötők közül kerültek ki. A török felszabadító háborút követő időtől a siralmas állapotban lévő, de királyi kiváltságait visszanyert, kezdetben lassan újjáépülő, majd rohamosan fejlődő városban a következő könyvkötőket vették fel a 18. század közepéig a pesti polgárok közé: Franz Kirchoffert (1703), Josef Murbekket (1721), Josef Khort (1737), Philipp Eberhardot (1738), Pécsi Andrást (1740), végül Johann Gerhard Mausst (1748). Ők valamennyien önálló mesterek voltak — legény közülük nem kaphatott polgárjogot.¹ Céhjellegű szervezetük már 1746-ban megalakult, annak ellenére, hogy kiváltságlevelük nem maradt fenn.² Arra azonban, hogy a hatodiknak felsorolt személy, Johann Gerhard Mauss nem könyvkötő volt, hanem Pest város első, csak könyvárúsítással foglalkozó, hivatásos könyvkereskedője, a városi magisztrátus aktái világítanak rá. A kölni származású, akkor 33 éves könyvkereskedő letelepedése ellen ugyanis a pesti könyvkötők nevében Pécsi András és Josef Khor tiltakozott. A városi tanács ezért 1748-ban csak azzal a feltétellel adta meg Maussnak a könyvkereskedői engedélyt, hogy az új könyveket a pesti könyvkötőknél kell bekötetnie.³ Itt már egyértelműen elválik a két foglalkozás, bár az önálló könyvkereskedő mint fogalom annyira szokatlan volt, hogy a polgárkönyvbe jegyző személy továbbra is könyvkötőként nevezte meg az új pesti polgárt.⁴

Hogyan fejlődött a most már önálló hivatássá alakuló könyvkereskedelem ebben a század közepén még csak kilencezer lakosú szabad királyi városban? A népesség száma egyébként (amely a század 2. felében ugrásszerűen nőtt) nem döntő, hiszen Pest kedvező földrajzi fekvése miatt országos vásárain közel annyi látogató fordult meg, mint magának a városnak a lakossága.⁵ Kulturális téren a fejlődés csak a 18. század utolsó két évtizedében bontakozott ki igazán: a nagyszombati egyetem, majd a pozsonyi királyi kamara és a Helytartótanács Budára költözése a testvérvárosra is nagy hatást gyakorolt, amelyet a nyomdák számának, a könyvkiadásnak

¹ NÉMETHY Lajos: *Nyomdászok, könyvkereskedők és könyvkötők Budán és Pesten a XVII. és XVIII. században.* = MKsz 1901. 60—61. p. Stadler Márton könyvkötőlegényről ld. uo. 57. p.

² DÓKA Klára: *A pest-budai céhes ipar válsága (1840—1872).* Bp. 1979. 80, 83. p.

³ GÁRDONYI Albert: *Régi pesti könyvkereskedők.* = MKsz 1926. 45, 290. p.

⁴ PATACHICH, Joseph: *Die Bürger Pesth's in der Vorzeit und Gegenwart.* Pesth 1834. 49. p.

⁵ *Budapest története III. Budapest története a török kiűzésétől a márciusi forradalomig.* Szerk. KOSÁRY Domokos. Írta NAGY Lajos, BÓNIS György. Bp. 1975. 118, 124, 127. p.

a gyarapodásán, a hírlapkiadás megjelenésén is le tudunk mérni. A József-korszakban Pesten működött az egyetem, a teológiai szeminárium, új főiskolák jöttek létre: a mérnöki intézet (Institutum Geometricum) és az állatorvosi főiskola. A rendszeres színjátszás is meghonosodott már a városban.⁶ Könyvkereskedés 1748-tól 1782-ig csak egy volt Pesten: 1770-ig Mauss, majd utódjának, Weingandnak ill. Weingandnak és Köpffnek üzlete, s csak utána kezdett az önálló könyvkereskedők száma emelkedni: a felvilágosodás kultúrájának terjedése, a könyvforgalom növekedése az ő üzletüket gyarapította, és nem az inkább ponyvanyomtatványokat terjesztő könyvkötőket.⁷

Gárdonyi Albert a következőképpen jellemezte a 18. századi pesti könyvkereskedelmet:

„Pozsonynak, Nagyszombatnak jutott a vezető szerep a kulturális életben — Pest csupán a 18. század végén kezd feléjük közeledni. Ezt a legjobban a könyvkereskedelem állapotával tudjuk igazolni, mert Pozsonynak már virágzó könyvkereskedelme volt, amikor Pesten még a könyvkötők uralkodtak e téren. A 18. század utolsó évtizedeiben jelenik meg a hivatásos könyvkereskedelem Pesten, s lépésről lépésre erősödik a múlt század negyvenes éveiiig, amikor is a pesti könyvkereskedelem az ország könyvkereskedelmének élére emelkedett.”⁸

Pozsonyban, a török idők óta Magyarország tényleges fővárosában, amely érseki székhely is volt, ahol előbb alapítottak tipográfiát, mint Pesten (és Budán), törvényszerű, hogy előbb jelent meg a hivatásos könyvkereskedelem (Spaiser, 1728),⁹ mint az akkor se nem főváros, se nem egyházi központ Pesten (amely csak a kúria székhelye volt 1723-tól). De az a megállapítás, hogy Pozsonynak virágzó könyvkereskedelme volt, amikor Pesten még a könyvkötők uralkodtak e téren — nem felel meg a tényeknek. A pesti hivatásos könyvkereskedelem kezdete 1748, és nem a század utolsó évtizedei, így a fejlődési lemaradás Pozsonyhoz képest csak néhány évtizedben fejezhető ki.

Gárdonyi a továbbiakat emelte ki a pesti könyvkereskedőkről írott tanulmányában:

„A magyarországi könyvkereskedelemnek kezdettől fogva az a jellegzetes tulajdonsága, hogy nem magyar. Könyvkereskedőink idegenből vándoroltak be, s idegen, túlnyomóan német nyelvű könyveket szállítottak... A magyarországi könyvkereskedelem idegen, nevezetesen német kultúrát képviselt a 18. század 2. felében és a 19. század 1. felében, s hogy csaknem egy egész évszázadon át fenn tudta magát

⁶FEISNER Ignác: *Budapest a XVIII. században*. Bp. 1900. 128, 132. p. — CSAHÍHEN Károly: *Pest-Buda irodalmi élete 1780—1830*. Bp. 1931. 1—2. köt. I. 35—39. p. — WALDAFFEL József: *Ötven év Buda és Pest irodalmi életéből 1780—1830*. Bp. 1935. 3—16. p. — PUKÁNSZKY Béla: *A magyarországi német irodalom története (a legrégibb időktől 1848-ig)*. Bp. 1926. 393—395. p. — A legjobb áttekintést a Budapest története III. kötetének „Művelődési élet” c. fejezete adja Pest kulturális életéről, ld. 191—215. p.

⁷NÉMETHY i. m. 58. p., Kósa János: *Pest és Buda elmagyarosodása 1848-ig*. Bp. 1937. 227—233. p.

⁸GÁRDONYI i. m. 39. p.

⁹GÁRDONYI Albert: *Magyarországi könyvnyomdászat és könyvkereskedelem a 18. században, különös tekintettel Budára és Pestre*. Bp. 1917. 23. p. Spaiser kiadványairól jó áttekintést ad: *Magyarország bibliographiája 1712—1860. VI. Nyomda- és kiadástörténeti mutató az 1—5. kötetben közreadott... nyomtatványokhoz*. Bp. 1972. 387—392. p.

tartani, annak okát a német kultúra fölényében kell keresnünk. A nemesség és papság latinos kultúráját az ébredő nemzeti kultúrák háttérbe szorították s a városi polgárság megerősödése városaink nemzetiségi viszonyai következtében a német kultúrát vitte előre...¹⁰

Nem célunk ez alkalommal a 18. századi pesti könyvkereskedelem átfogó értékelése. E sommás megállapítások átértékelését azonban a pesti könyvkereskedelem kezdeti szakaszára vonatkozóan mindenképpen szükségesnek érezzük. Maguknak a forrásoknak az elemzése világítson rá arra, hogy hol, milyen mértékben kell más-képpen fogalmaznunk, valóságközelibb értékelésre törekednünk. Mert milyen kultúrát képviselt egy német könyvkereskedő egy kétharmadrészt német lakosságú városban, amelynek polgári rétege még messze volt a megerősödéstől, és amelynek arculatát, jellegét a polgárságtól különböző társadalmi rétegek is jelentős mértékben befolyásolták? A pesti polgárság közel fele (44%) amúgy is külföldi, általában német származású volt.¹¹ A német és magyar kultúra ellentétének kiéleződését csak a központosító jozefinista politika eredményezte. Milyen jellegű, milyen nyelvű kultúrát terjesztett azonban egy a felvilágosodás elterjedése előtt már Pesten működő könyvkereskedő?

Erre a kérdésre kísérrelünk meg választ adni két olyan forrás bemutatásával, amelyek mind ez idáig elkerülték a kutatás figyelmét. A két — mai ismereteink szerint — első pesti könyvkereskedői jegyzékről van szó, amelyek évtizedekkel megelőzik az eddig ismert legkorábbiakat.¹² E nyomtatott könyvjegyzékek ismertetése talán hozzájárul majd ahhoz, hogy Mauss tevékenysége ne legyen teljesen fehér folt előttünk, és ahhoz is, hogy egy pálya mérlegét — nagyon sok kérdőjel és bizonytalanság ellenére — a kezdeti pozitív törekvésektől, céloktól kiindulva a már ismert végső eredménytelenségig, az anyagi tönkremenésig meg tudjuk vonni, és ne csak a sikertelenség alapján általánosítsunk, leértékelve ezzel a hivatásos pesti könyvkereskedelem több évtizedes kezdeti szakaszát.¹³

¹⁰ GÁRDONYI: *Régi pesti...* 41. p. A 18. század végi pesti könyvkereskedelem német jellegét Garay János is hangsúlyozta a Kisfaludy Társaságban 1844-ben mondott beszédében: „Ki ezelőtt ötven évvel Pestre jött s magyar író, magyar irodalmat keresett volna, épen úgy nem fogta találni egyiket, sem másikat, mint nem pompás és szép Dunasorunkat... Nem mintha már ekkor magyar írók s irodalom nem létezett volna hazánkban — de az írók s írói erők igen szétszórva az országban nem valának sem máshol, sem Pesten központosítva; de még a könyvnyomdák közül is a pestiek voltak azok, melyek legkevesebb magyar könyvet nyomtatának, a pesti könyvárusok, kik kevésbé foglalkoztak magyar könyvek eladásával; ezekben Bécsnek, Pozsonynak, Kassának, Komárom sőt Kolozsvárnak, sőt Nagye nyednek jóval nagyobb elsőségök volt.” ld. *Források Budapest múltjából. I. kötet. Források Buda, Pest és Óbuda történetéhez 1686—1673.* Szerk. Bácskai Vera. Bp. 1971. 154—158. p.

¹¹ FALLENBÜCHL Zoltán: *Pest város népességének származáshelyei a statisztika és a kartográfia tükrében (1687—1770).* = *Tanulmányok Budapest Múltjából XV.* Bp. 1963. 239—287. p. — 284. p.

¹² A szakirodalom az első ismert pesti könyvkereskedői jegyzékként a Weingand és Köpff-cég 1775-ös katalógusát tartja nyilván. Bértók Lajos közleményéből (MKsz 1956. 251—252. p.) azonban nem tűnik ki, hogy e könyvjegyzék Johann Georg Weingand bécsi könyváruossal (a pesti Weingand testvéreivel) közösen Bécsben nyomtatott katalógus címlapváltozata csak. (Az OSZK-ban mindkét változat megtalálható.) Varga Sándor szíves közlése. Ezúton köszönöm meg Varga Sándornak, hogy a téma fontosságára felhívta a figyelmemet, és munkámat korábbi kutatásainak eredményeivel önzetlenül segítette.

¹³ Gárdonyi szerint Mauss forgalma nem lehetett nagy; üzlete nem tudott felvirágozni, és ez indította arra, hogy könyvkereskedői jogosítványát 1770-ben eladja Johann Michael Weingandnak. Mauss vállalkozásai kezdetétől fogva balul ütöttek ki: 1751-ben Brunswick Antaltól egy évre 400 forintot vett kölcsön,

Catalogus universalis

Johann Gerhard Mauss három évvel pesti letelepedése után a könyvesboltjában árusított művekről a következő, a szokásoknak megfelelően latin—német című katalógust jelentette meg: „*Catalogus universalis librorum theol. jurid. hist. polit. medicorum, in suas classes alphabetico ordine digestus, qui addito pretio proximo venales extant Pestini apud Joannem Gerardum Mauss, in domo baronis Vetter, sub signo trium regum, 1751. Oder Verzeichnuß aller theologisch-juridisch-historisch-politisch und medizinischer Bücher, nach alphabetischer Ordnung in seine Classen gesetzt, welche nebst beygesetzten nechsten Preiß zu finden seynd in Pest bey Johann. Gerard Mauß, im Baron Vetterischen Haus, bey dem Zeichen der Heil. drey König, 1751. Ofen, gedruckt bey Veronica Nottensteinin, Witwe.*” A jegyzék, amelyet (2. levele rectóján) Magyarország címerét tartalmazó fejléc díszít, számozatlan, terjedelme 44 nyolcadrét levél. 1751 nyár végéig jelenhetett meg, mert éppen 1751 augusztus—szeptember hónapban volt a nyomda vezetésében a váltás Veronika Nottenstein és fia, Franz Leopold Landerer között. A jegyzék a Könyvelosztóból 1979-ben került be az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményébe egy 15 műből álló kolligátum tagjaként; pecsétet, bejegyzést nem tartalmaz, így korábbi tulajdonosai ismeretlenek.¹⁴

A második könyvjegyzék már év nélküli, ami üzleti szempontból azt jelenti, hogy hosszabb ideig felhasználható és nem kell hamar újabb kiadásáról gondoskodni. Címe ugyanaz, csak az utolsó két sor változott: a teológiai, jogi, történelmi, politikai, orvosi könyvek kaphatók Johann Gerhard Maussnál „*in domo P.S.P. in foro signo trium regum*” — „*im P. Piaristen-Haus auf dem Platz bey dem Zeichen der Heil. drey König. Ofen, gedruckt bey Leopold Frantz Landerer, Buchdr.*” Terjedelme 66 levél, szintén nyolcadrét alakban. A kötet az Országos Evangélikus Könyvtárban található, a címlap verzón a Podmaniczky-gyűjtemény ex librisével, amelynek felirata: „Szereztük báró Podmaniczky Lajos aszódi könyvtárával 1889.”¹⁵ A pesti könyvkereskedői katalógus első használója valószínűleg a Mária Teréziától báróságot kapott Podmaniczky János lehetett, aki aszódi kastélykönyvtárát olyan szépen gyarapította, hogy a történetíró Fessler is gyakran kereste fel.¹⁶

A könyvesbolt, amelyet e jegyzékek szerencsésen reklámoznak, vallásos jellegét is hangsúlyozni kívánva a „Háromkirályok” cégér alatt működött. Báró Vetter

de csak 155 Ft-ot törlesztett belőle, s a hitelező ezért 1758-ban végrehajtást kért ellene. A könyvkereskedő ezt az összeget 1751-ben földvásárlásra fordította: Buday Imre özvegyétől vett szántóföldet. 1757-ben azonban a törvényes örökös visszaperelte tőle a földet. Mausst vállalatának szerencsétlen kimenetele odáig juttatta, hogy élete végén könyvkötőként volt kénytelen fenntartani magát. 1775-ben, amikor Krüchten bécsi könyvkereskedő nagy összegű adóssága miatt beperelte, már teljesen vagyontalan ember volt. 1778. december 3-án, 63 éves korában halt meg. Ld. Gárdonyi: Régi pesti... 290—291. p. — Hasonlóan írt Maussról Nagy Lajos (*Budapest története III.* 202. p.) és Gazda István is: *Könyvkereskedők a régi Váci utcában a pesti könyvnyomtatás első száz évében.* Bp. 1988. 11—12, 19. p.

¹⁴ Országos Széchényi Könyvtár, 324.128 jelzetten.

¹⁵ Evangélikus Országos Könyvtár P 16.394 jelzetten.

¹⁶ NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal.* Pest 1857—1868. IX. kötet 341. p.

Lipót háza, amelyben elhelyezést nyert, a Hatvani utca végén, a Hatvani-kapu, az akkori városi kocsmá (később kórház) és a lövölde közelében volt, tehát nem valami előkelő helyen, Pest város keleti szélén.¹⁷ A városi polgárokból álló lövészegylet nagy napjai éppen ekkortájt, 1751 nyarán voltak, amikor fényes ruhában maga a Pestet és Budát meglátogató királynő és férje előtt parádézhattak.¹⁸ Nem lehetetlen, hogy Mauss éppen a legfényesebb uralkodói látogatástól kapott ösztönzést arra, hogy saját személyét ismertebbé, üzletének jelentőségét egy ügyesen elkészített jegyzékkel az eddiginél nagyobb körben nyilvánvalóvá tegye. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a második jegyzék megjelenésekor az önmagára adó könyvkereskedő már megfelelő helyen volt: a város középpontjában, a jezsuiták által felépített, de 1718-ban a városba már betelepült piarista rendnek átadott épületben, amely a Főtér északi részén, a Rondella utca — Kis utca — Főtér és a Duna által határolt területen helyezkedett el, és csak a Heister-palota választotta el a Városházától.¹⁹ Nemcsak azért nagyon kedvező a hely, mert a jónévű gimnáziumot fenntartó, és feltehetően a könyvvásárlásban érdekelt piarista rend házában a könyvesbolt, hanem azért is, mert a gimnáziumot ünnepélyes iskolai alkalmakkor, az egyes osztályok védőszentjeinek laudációja, az évente kétszer megrendezett nyilvános vizsgák, az igen kedvelt színi előadások alkalmával nagyszámú, előkelő közönség kereste fel, a város színe-java és más méltóságok.²⁰

1751-et követően mikor kerülhetett Mauss szorosabb kapcsolatba a piaristákkal, mikor költözött a házukba? Csak annyit tudhatunk bizonyosan, hogy a második, év nélküli „Catalogus librorum” idején már ott volt. A katalógus megjelenési évére a benne foglalt, impresszumot is megadó nyomtatványokból következtethetünk. A jegyzékben 1752. évi impresszumot visel 35 könyv, 1753. évit 18, 1754. évit 23, végül 1756 és 1757 is feltűnik egy-egy alkalommal kiadási évként. Carrier „*Digestum fidei catholicae, singula ejus dogmata et ritus Ecclesiae juxta patres et concilia declarans*” című lyoni kiadás az 1757-es, Szegedy János „*Cynosura juris Hungarici*” című győri kiadás pedig az 1756-os könyv.²¹ A győri jezsuita akadémia számára készült jogtörténeti munkát az 1751-es jegyzék 1749-es évszámmal sorolta fel,²² (ezt bibliográfiáink is ismerik, az 1756-os kiadást viszont nem)²³, így az 1756-os évszám feltehetően elírás. Carrier művéről sajnos nem rendelkezünk adatokkal.

Mauss 1751-es katalógusa tartalmazott 1751., 1750., 1749. évi legújabb kiadásokat is, mégpedig elég nagy számban. A második katalógus ilyen értelemben csak 1754-ig megy el, az viszont nagyon meggondolandó, hogy 1755-ös könyv egyetlen egy sem szerepel benne. Valószínűbbnek látszik az a feltevés, hogy az egyszer

¹⁷ Főv. Szabó Ervin Könyvtár Budapest gyűjtemény, Conscriptio Listae 1735/1736. 57. tétel. Varga Sándor szíves közlése. Vö. Pest 1758-as térképével, Rómer Flóris: A régi Pest c. kötetében. Bp. 1873. 140. p.

¹⁸ Budapest tört. III. 155. p.

¹⁹ RÓMER i. m. 124. p.

²⁰ TAKÁTS Sándor: *A főváros alapította budapesti piarista kollégium története*. Bp. 1895. 138—139. 155. p.

²¹ A Catalogus librorum A5b—A6a, ill. D3b lapján.

²² Az 1751-es catalogus librorum C2b lapján.

²³ A különböző 1749-es kiadásokról ld. Petrik VI. 121. p.

előforduló 1757-es évszám tévedés, mint hogy ilyen nagy tételszámú, esetleg 1757-ben kinyomtatott jegyzék egyáltalán ne tartalmazzon 1755-ben nyomtatott könyveket.

Hasonló irányba mutatnak, e feltevést erősítik a pesti könyvkereskedő saját kiadványaira vonatkozó adatok. És itt az évszám utáni nyomozásban meg kell állnunk egy pillanatra, hogy a saját kiadás jelentőségét kellőképpen fel tudjuk mérni. A Német-római birodalomban, ahol Mauss felnőtt, és szakmai ismereteit szerezte, a könyvkiadás már régóta az önálló könyvkiadói feladatot ellátó könyvkereskedők kezében összpontosult, és nem az egyes könyvnyomtató műhelyekben.²⁴ Magyarországon ez szinte ismeretlen jelenség. A 18. század első felében történnek az első próbálkozások: egy-két sikerkönyv esetében a kereskedők saját kiadással is elébe mennek az igényeknek.²⁵ Mauss pesti letelepedésének évében már saját kiadvánnyal jelentkezik, de ennek kinyomtatását — jellemző módon — még Bécsben, és nem a közeli Budán rendeli meg. Saavedra: „*Idea principis Christiano politici centum symbolis expressa*” című reprezentatív kiállítású művéhez, amely a jó fejedelemlről értekezik, Johann Gerhard Mauss „bibliopola Pestiensis” latin nyelvű ajánlást ír, amelynek címzettje reménybeli vagy tényleges pártfogója, Pálffy Miklós pozsonyi főispán.²⁶ Lehet, hogy éppen ezért a kiadás nem jelentett nagy anyagi terhet a könyvkereskedőnek, a kezdeményezés azonban mindenképpen Maussé. A győri jezsuita kollégiummal is kapcsolatba került a könyvkereskedő, amikor számukra ennek a kiadásnak egy variációját (ajánlás nélkül, az 1748. augusztusi vizsgára szóló tétissel), ill. annak kinyomtatását intézte. 1749-ben már a budai Nottenstein-nyomdában rendeli meg Mauss Faber „*Euphlander seu vir ingeniosus*” című művének kinyomtatását (kis, 12° formátumú kötet), a folio kötetek kinyomtatását (Dondini: *Gesta principis Farnasii seu Continuatio Famiani Stradae* és Strada: *De bello Belgico*) nem bizza rájuk, hanem az alig egy éve önálló nyomdát alapító bécsi Johann Thomas Trattnerre. Dondini művének 1749-es és 1750-es impresszumot viselő pesti kiadása, Strada művének 1751-es pesti kiadása is ismert. 1753-tól a pesti könyvkereskedő már megállapodik a budai Landerer-nyomdánál: két művet rendel meg Franz Leopold Landerernél: a váci prédikálórendi szerzetes Johann Stächer *Institutiones practicae. . . sive compendium theologiae moralis* című munkáját ill. Bartholome Gramond nagyszabású történeti művének (*Historia Galliae seu Continuatio Thuani*) kinyomtatását. Az 1756-os impresszumot viselő, a forgandó szerencséről írott Petrarca-mű kiadását valószínűleg a pesti piaristák kezdeményezték, mert a kis nyolcadrét kötetet szeptember 6-i filozófiai vizsgájukon, a vizsgatézisekkel együtt ünnepélyesen ki is osztották. Ezután már csak két kiadványt ismerünk Mausstól: Lucas Perghold pesti jogiskolai tanár négykötetes jogtörténeti művének 2. kötete (*Methodica in II. Justiniani institutionum*) a következő megjelöléssel jelent meg: „prostant Pestini apud authorem et Mauss bibliopolum”, vala-

²⁴ KIESEL, Helmuth—MÜNCH, Paul: *Gesellschaft und Literatur im 18. Jahrhundert*. München 1977.

²⁵ Pozsonyi, győri, soproni könyvkötők-könyvkereskedők kiadványairól ld. Petrik VI. 392, 133, 457. p. E tekintetben csak a már említett pozsonyi könyvkereskedő, Spajzer tevékenysége jelentős.

²⁶ PETRIK Géza: *Magyarország bibliographiája 1712—1860. I—4. köt.* Bp. 1888—1892. 5. köt. Pótlások. Bp. 1971. — Petrik III. 263.

mint 1759-ből datálódik a Saavedra-műnek egy újabb, alig változtatott címlapkiadása, amely Mauss közreműködésével a budai jezsuita akadémia részére készült. És végül természetesen maguk a könyvjegyzékek is saját kiadványok. Jelenlegi ismereteink szerint tehát a pesti könyvkereskedőnek az 1748—1759 közötti évekből 11 saját kiadása volt.²⁷ A kiadói tevékenység 1748—1751 közé sűrűsödik, utána kihagyások is vannak az egyes évek között, majd 1760—1770 között, Mauss működésének utolsó 11 évében már nincs nyoma saját kiadói tevékenységnek.

A pesti könyvkereskedői jegyzékek természetesen tartalmazzák Mauss saját kiadványait is: ahol Pest fordul elő az impresszumban, amely akkor még nem volt nyomdaváros, eleve Mauss-kiadásról van szó. Az 1751-es katalógusban a következő saját kiadások szerepelnek:

Saavedra: <i>Idea principis Christiano...</i>	Pest 1748 2°
Faber: <i>Euphiander...</i>	Pest 1749 12°
Dondini: <i>Gesta principis Farnasii...</i>	Pest 1750 2°
Strada: <i>De bello Belgico...</i> 2 tom.	Pest 1750 2°

A második katalógus a következő saját kiadásokat sorolja fel:

Saavedra: <i>Idea principis Christiano...</i>	Bécs 1748 2° (a nyomtatás helye)
Strada: <i>De bello Belgico...</i> 2 tom.	Bécs 1750 2° (a nyomtatás helye)
Dondini: <i>Gesta Farnesii...</i>	Pest 1751 2°
Faber: <i>Euphiander...</i>	Buda 1749 12° (a nyomtatás helye)
Stächer: <i>Compendium theologiae moralis</i>	Buda 1753 8° (a nyomtatás helye)
Gramond: <i>Historia Galliae...</i>	Buda 1754 2°
Gramond: <i>Historia Galliae...</i>	Buda 1754 8° (a nyomtatás helye) ²⁸

Amennyiben ezek az adatok pontosak — a könyvjegyzékekből több, bibliográfia-ilag még nem ismert Mauss-kiadásra is lehet következtetni. A németalföldi háborút leíró Strada-műnek csak 1751-es pesti kiadása maradt fenn — 1750. évi kiadását nem ismerjük. Dondini történeti munkája 1749-es és 1750-es kiadású példányait ismerjük, 1751. évit nem. Valószínű, hogy mindkét esetben címlapkiadásról volt szó: a könyvkereskedő a még eladatlan példányokat újabb kiadási évet feltüntető címlappal hozta forgalomba — amennyiben ezt valamely iskolai intézménynek, az ünnepélyes vizsgán való kiosztás céljából tette, teljesen megszokott módon járt el. A formátumra vonatkozó adatok a könyvjegyzékekben igen pontosak: ezért azt kell feltételeznünk, hogy Mauss nemcsak folio, hanem nyolcadrét formában is kiadta Gramond Franciaország történetéről írott munkáját. A műnek csak 1753-as folio példánya maradt fenn: ezt már nem közli a második katalógus, csak az 1754-es impresszumú kiadást, amelynek viszont nem ismerjük példányát. Megbízható adatok esetén Mauss kiadványainak a száma tehát nem 11, hanem összesen 15. A késői kiadványok közül az 1756-os Petrarca-mű és az 1757-es Perghold-kötet már nem

²⁷ Ld. PETRIK V. 437, V. 126, I. 736, III. 451, I. 560, II. 600, V. 477, I. 940, V. 474, III. 81, III. 70, V. 437.

²⁸ Az 1751-es catalogus D6a, C7b, C7a, D7a, a 2. jegyzék D8a, F2a, F3b, C4b, E2a, E2b lapjain.

szerepelnek a második könyvjegyzékben, ezért a jegyzék legvalószínűbb megjelenési ideje — a korábbi érveket is figyelembe véve — 1755.

A könyvkereskedői katalógusok nemcsak a pesti könyvesbolt választékát tükrözik; a katalógusok színvonala Mauss személyes képességeire is rávilágít. Ahhoz ugyanis, hogy a könyvkereskedő ne csak ábécé-rendben sorolja fel az árusított könyvek címeit, hanem — mint az jóval ritkábban történt — szakok szerinti csoportosításban, viszonylag széles körű ismeretekre, nagy könyvkereskedői gyakorlatra volt szükség. Johann Gerhard Mauss itt lényegében megállta a helyét, csak kevés tévedése van.²⁹ Az egyes könyvcímek leírásai jó minőségűek, kis helyen is sok információt adnak. Szerepel a leírásokban a szerző neve (a keresztnév általában egy-két szótagra rövidítve), rövid cím az eredeti nyelven, a megjelenés helye, éve, néha a kiadó is,³⁰ kötetszám, rétnagyság és az ár forintban és krajcárban kifejezve. Utal Mauss arra is, ha a könyv metszeteket tartalmaz vagy már bekötött állapotban van. Szövegkiadásoknál a kommentátor neve is megtalálható, a többnyelvű műveknél pedig a nyelvek megjelölése is.

A két könyvjegyzék hasonló felépítésű, a következő nyolc csoportban közli a tételeket:

1. teológiai könyvek, bibliák, kommentárok, egyházatyák, prédikációk, erkölcssteológiai és dogmatikai művek, áhitatos művek
2. polgárjog, kánonjog, különböző népek, államok közjoga, természetjog
3. különböző népek egyházi és világi történetírói, geográfusok; levelezések
4. filozófia és matematika
5. orátorok és költők, klasszikus szerzők
6. lexikonok, különböző nyelvek nyelvtanai
7. vegyes művek, köztük gazdaságiak is
8. orvostudományi munkák.

Az 1751-es és 1755-ös jegyzékben is közölt tételek általában ugyanabban a szakban szerepelnek, néhány kivétellel.³¹ A statisztikák készítése során ezeket a tételeket minden esetben meghagytuk abban a szakban, ahová Mauss sorolta be; néhány tétel amúgy sem befolyásolná az összképet.

A könyvkiadás-könyvkereskedelem területén legalább egy évszázaddal előttünk járó Németországban sem volt általános, hogy az egyes könyvesboltok választéká-

²⁹ Pl. a vegyes szakban szerepel néhány olyan mű, amely tévedésből maradt ki a filozófia, a jogtudomány vagy az orátorok szakból; így HEDERICH: *Anleitung vzu den philosophischen Wissenschaften*, HEIDENSTEIN: *De dignitate et officio cancellarii Regni Poloniae*, DOMMERICH: *Anweisung zur wahren Beredsamkeit*. Ugyanakkor a történelem szakba kerültek egyes gyakorlati, gazdasági célokat szolgáló levelező-könyvek, címtárak, kalendáriumok, amelyek a vegyes szakba kívánkoztak volna.

³⁰ Mauss a következő kiadókat-nyomdászokat tartotta fontosnak feltüntetni: a velencei Aldus Manutius, a lyoni Gryphius, a frankfurti Wechelius, a leideni Hackius, az antwerpeni Plantin, az amszterdami Elzevir, a párizsi Regia typographiát, ld. az 1751-es jegyzék C5a, C6b, C7a, C8a—b, D2a, D5a—b, E4b, E8b lapjait, az 1755 körüli jegyzék C8a, D6a, D7a, E3b, E4b, E6b, F1a—b, F3b, F4b, F5a, G6a—b, H1a lapjait. Itt jegyezzük meg, hogy megvolt Mauss könyvesboltjában Johann VOGT: *Catalogus historico-criticus librorum rariorum* c. művének 1738-as hamburgi kiadása is. (1751-es könyvjegyzék D8a lap.)

³¹ Más szakban szerepel pl. Augustin Calmet bibliai szótára (1751: teológia, 1755: lexikonok és nyelvtanok), vagy a *Menschliche Klugheit, oder die Kunst, wodurch ein Mensch sich und sein Glück hoch empor bringen kann* c. mű (1751: vegyes szak, 1755: történelem.)

ról katalógusok jelenjenek meg. A nagy kiadó-könyvkereskedő cégek különböző, elsősorban a frankfurti, a 17. századtól egyre inkább a lipcsei könyvvásárokon cserélték ki áruikat. Az évente kiadott frankfurti—lipcsei összesített vásári jegyzékeknek, amelyek főleg a németországi, de kisebb mértékben egyes külföldi kiadók újdonságait is felsorolták, központi jelentőségük volt a németországi könyvkereskedelemben.³² Ezekhez képest alárendelt szerepük volt és ritkábban is jelentek meg egy-egy kiadó-könyvkereskedő katalógusai a könyvesbolt választékáról vagy a saját kiadásokról. Goldfriedrich, a német könyvkereskedelem történetének monográfusa az 1650—1765 közötti időszakból összesen 33 ilyen jegyzéket sorol fel, az 1740-es, 1750-es évekből nyolcat: Hartung königsbergi (1746), Vandenhoek göttingeni (1746), Heinsius lipcsei (1748, 1760), Monath nürnbergi (1748, 1753, 1758) és Haude berlini (1753) könyvkereskedő katalógusait.³³ A sort kiegészíthetjük azokkal a külföldi könyvkereskedői katalógusokkal, amelyek Mauss 1751. évi jegyzékével kolligálva maradtak fenn: Georg Bauer bécsi—nürnbergi (1754), Heinrich Felix Bader bécsi—regensburgi (1759) és Matthaus Rieger augsburgi (1759) könyvkereskedő könyvjegyzékeivel, amelyek a pesti katalógusoknál kisebb terjedelműek, nem átfogó készlet-katalógusok.

Johann Gerhard Mauss könyvkatalógusai tehát szakmai igényességükkel a kor színvonalán állnak, a könyvek árának feltüntetése pedig kifejezetten modernnek mondható. Egységes könyvkereskedelmi árak ebben az időben még sehol nem alakultak ki: az árakat a kereslet nagymértékben befolyásolta.³⁴ Mauss — néhány külföldi példa nyomán — közölt árakat, amit annál is inkább megtehetett, mert — mint később látni fogjuk — sajátos tevékenysége miatt nem kellett tartania a magyarországi konkurenciától.

A könyvjegyzékeket összevetve miben mutatkozott nagy különbség a korabeli élenjáró németországi könyvkereskedelem és a kibontakozó pesti könyvkereskedelem között? Nyilvánvalóan a választék nagyságában. A pesti könyvesbolt 1751-es választéka: 1026 tétel, 1755-ös választéka pedig 1427: ez mintegy egytizenkettő-egytizenhatod része a korabeli legfejlettebb német könyvkereskedések választékának: a lipcsei Heinsius 1748-ban pl. 16 000, a nürnbergi Monath 1758-ban 23 000, a berlini Haude 1753-ban 18 200 tételes választékkal rendelkezett. Természetesen voltak kisebb könyvkereskedések is, pl. a giesseni és marburgi Kriegernek 1725-ben volt olyan nagy választéka (1 000 tétel), mint Maussnak 1751-ben.³⁵ A pesti köny-

³² A lipcsei—frankfurti könyvjegyzékek összefoglaló modern kiadása: *Codex nundiarum Germaniae literatae bisecularis. Mess-Jahrbücher des Deutschen Buchhandels von dem... Jahre 1564 bis... 1765*. Einl. Gustav Schwetschke. Halle 1850—1877. Nachdruck: Nieuwkoop 1963.

³³ GOLDFRIEDRICH, Johann: *Geschichte des deutschen Buchhandels Bd. 2. 1648—1740*. Leipzig 1908. 309. p.

³⁴ Szakmai körökben ezért váltott ki nagy felzúdulást Theophil Georgi lipcsei könyvkereskedő vállalkozása, az *Allgemeines Europäisches Bücher-Lexicon* (Lipscse 1748—1755, 4 kötet), amely a 16. századtól nyomtatásban megjelent könyveket közölte ívterjedelmükkel és árakkal együtt. Ld. Kiesel-Münch i. m. 131. p., Goldfriedrich i. m. 321. p.

³⁵ GOLDFRIEDRICH i. m. 308. p. Ugyanakkor egy városban nemcsak egy könyvkereskedés volt, hanem pl. a legfejlettebb volt ilyen szempontból Lipscse — az 1740-es években egyidejűleg húsz könyvkereskedéssel! Uo. 387. p.

vesbolti választék egy-egy példányának összértéke 1751-ben 3212 Ft 6 krajcár, 1755-ben 4267 Ft 4 krajcár volt, tehát nem csekély értéket képviselt. (A választék szakok szerinti megoszlásáról és értékéről ld. az 1. táblázatot.)

1. táblázat

A választék megoszlása szakok szerint

1751

	cím	kötet	érték (Ft, x)
teológia	347	623	1342,50
jogtudomány	85	118	260,48
történelem	303	443	1050,21
filozófia	61	95	191,16
orátorok	80	109	122,28
lexikonok	48	49	127,31
vegyes	61	61	51,18
orvosi	41	42	65,34

összesen	1026	1540	3212,06
----------	------	------	---------

1755

	cím	kötet	érték (Ft, x)
teológia	480	838	1848,08
jogtudomány	127	161	296,30
történelem	420	578	1387,58
filozófia	87	124	191,49
orátorok	89	132	119,43
lexikonok	63	69	144,59
vegyes	26	30	25,06
orvosi	135	157	252,51

Összesen	1427	2089	4267,04
----------	------	------	---------

A könyvesbolt választéka

Tegyünk egy képzeletbeli látogatást a pesti könyvesboltban az 1750-es évek elején! Milyen benyomást szerezhetett a látogató, vásárló, milyen érdekességekre hívhatta fel Mauss a figyelmét?³⁶

A teológiai művek választéka a pesti könyvesboltban annyira gazdag volt, hogy nehéz bármit is kiemelni belőle. A legnagyobb csoportok voltak: prédikációgyűjtemények (több mint 30 szerzőtől), erkölcsteológiai művek, dogmatikák, egyházatyák művei, újabb kori teológusok összes munkái, biblia és bibliakommentárok,

³⁶ Az egyes kiadványok azonosításához legtöbbször használt forrás: Christian Gottlieb JÖCHER: *Allgemeines Gelehrten-Lexikon*. Bd. 1—4. Leipzig 1750—51.

egyháztörténeti művek. Mauss szinte az összes pesti és budai szerzetesrend igényeivel számolt, amit leginkább az egyes rendek számára készült breviáriumokon és misekönyveken, de más kiadványokon is le tudunk mérni. A ferenceseknek árusította pl. a *Breviarium* és a *Missale Franciscanorum*ot, Szalézi Szent Ferenc műveit, Kilian Katzenbergertől a ferencrendiek reguláit, több művet a ferencrendi terciáriusokról stb. A jezsuiták számára nemcsak kiemelkedő jezsuita teológusok (pl. Bellarmino, Gretscher) műveit árusította, hanem Loyolai Szent Ignác, Gonzaga Szent Alajos, Xavéri Szent Ferenc ájtatosságait, és számos, Szent Ignác művét követő lelkigyakorlatos könyvet, pl. Herlet *Exercitia spiritualia*ját, vagy Bourdaloue franciából németre fordított művét: *Betrachtungen oder Geistlich Einöde zum Gebrauch der Ordens-Personen* címmel. De ugyanígy volt a választékban kapucinus misekönyv és Brindisi Szent Lőrinc élete, vagy apácáknak szóló művek, pl. Bassaninótól „*Die einsame Klosterfrau*”, Szent Klára élete Katzenbergertől stb. A piaristák bizonyára megvásárolták Kalazanci Szent József életét bemutató latin nyelvű munkát, a szerviták Markel *Viri illustres Ord. Servorum B. M. V. c.* művét vagy a pálosok Pongrác Ignác művét Remete Szent Pál életéről.

Az egyháztörténeti művek közül kiemelhetjük Agricolától a németországi jezsuiták, Delbernétől az inkvizíció történetét, Corradus Pyrrhus ötkötetes összeállítását a pápai dekrétumokról, a pápák történetét több szerzőtől, ugyancsak több szerző összeállításában a tridenti zsinat történetét, valamint Serry művét a Rómában működő „*Congregatio de auxiliis divinae gratiae*”-ról és dogmatikai vitáiról. A legterjedelmesebb egyháztörténeti összefoglaló mű Mauss könyvesboltjában Noël Alexandre *Historia ecclesiastica*ja volt 18 kötetben. Tudományos szempontból azonban a francia maurinus kongregáció által gondozott kritikai kiadások voltak a legjelentősebbek: különböző egyházatyáktól, így Szent Ambrustól, Juszintól, Nagy Szent Gergelytől stb.

A pesti könyvkereskedő latin és német nyelvű prédikációgyűjteményeket árult nagyrészt német, francia, olasz szerzőktől, de spanyol, portugál, németalföldi, angol teológusoktól is (csak néhány név rövid felsorolásképpen: Bourdaloue, Calino, Caussin, Oliva, Segneri, Vieira, Heimbach, Lohner, Stapleton). A több prédikációval szereplő szerzők közül elsősorban Hieremias Drexel bajor és Abraham a Sancta Clara bécsi udvari pap prédikációit kell kiemelnünk. 1751 és 1755 között a német nyelvű prédikációgyűjtemények aránya nőtt jelentős mértékben Mauss könyvesboltjában. A kontroverzia szak, amelyet kezdetben csak Bellarmino és Bossuet, Van der Beeck és Pichler művei képviseltek, ugyancsak számos művel gyarapodott 1755-re. A bibliakommentárok nagy keresettsége is megítélhető a választék bővüléséből. Ezenkívül népszerűek lehettek a krisztológiai művek (pl. Avancini, Herlet Jézus életét bemutató művei) és a szentek életéről írottak is: itt Ribadeneira összefoglalását kell kiemelnünk, valamint a *Martyrologium Romanum*ot. Természetesen nemcsak tudományos szintű műveket árusított Mauss, hanem gyakorlati célúakat is. pl. katekizmusokat, gyóntatóknak szóló kézikönyveket, vagy olyan érdekességet is, mint Calmet művét: *Von Erscheinung der Geister und deren Wampieren in Hungarn und Mähren*.

A világi történeti munkák közül három nagy csoportot emelhetünk ki: egyetemes történeti összefoglalásokat, ókori, görög—latin történetírók és az újkori történeti-

rók egyes országokról írt munkáit. Az ókori történetírók választéka igen gazdag, a legtöbb kiadásban természetesen Tacitus műveit lehetett megtalálni Mauss könyvesboltjában, de megvolt a *Historia Romanae Scriptores* c. összeállítás is, Livius, Sallustius stb. művei.

Az újkori történetírók művei közül a legnagyobb számban a magyar ill. német vonatkozásúakat tartotta Mauss. Magyarországról: Petrus Ransanus *Epitome rerum Hungaricarum*át, Bonfini, Istvánffy, Ortelius krónikáját, azonkívül jezsuita és piarista történetírók műveit: Timon Sámueltól az *Imago antiquae et novae Hungariae*, a *Chronologia Hungariae*, Desericzky Ince *De initiis ac majoribus Hungarorum* c. művét, valamint egy összeállítást *Scriptores historici antiqui et novi rerum Hungaricarum* címmel. A német történetírók hasonló sorozata is megvolt Maussnál Christianus Urstadius szerkesztésében: De lehetett könyvet kapni V. Károly császárról, a brandenburgi, a szász, a bajor választófejedelemekről, Habsburg-uralkodókról (I. Józsefről, VI. Károlyról és Mária Teréziáról), a *Chronic der Teutschen* c. művet Frankentől stb. A választékban háromnál több történeti munka szerepelt nemcsak Magyarországról és Németországról, hanem Ausztriáról, Franciaországról és Törökországról is. Ezenkívül lehetett könyvet kapni Angliáról, Dániáról, Portugáliáról, Svájeról, Csehországról, Sziléziáról, Lengyelországról.

Az egyetemes történeti összefoglalások közül Lorenz Beyerlinck *Magnum Theatrum* c. 8 kötetes és a *Historische Bildersaal oder geistliche und weltliche Histori von Anfang der Welt bis auf jetzige Zeiten* c. 13 kötetes művet emelhetjük ki, ezenkívül a *Respublicae seu historiae diversarum regionum* c. 1628—1633 között Leidenben, Elzevirnél megjelenő kis alakú sorozatot, amely külön kötetekben 15 ország történetét mutatja be. A történetírás módszertanával foglalkozik Bodini műve, bevezetést ad a történeti stúdiumokba Hederich tanulmánya, és két könyv képviseli a választékból a kronológia segédtudományát is. A numizmatika is több művel szerepel, közülük csak Jacobus a Mellen magyar vonatkozású művét emeljük ki. A történelem szakban találjuk a merkantilista gazdaságpolitika hívének, Philip Wilhelm von Hörnigknek *Österreich über alles wann es nur will* c. értekezését is.

Népszerű politikai-történelmi munkákat szintén tartott raktáron Mauss, elsősorban a fejedelmi hatalomról, a jó fejedelemről (Guevara; Saavedra, Coelestini műveit), de más politikai értekezéseket is, pl. Justus Lipsiustól. Graciannak az udvari emberről írt népszerű munkáját latin és német nyelvű kiadásban árulta a könyvkereskedő. Gracian művének ellenpárja, Causininek a katolikus keresztény ember számára írt útmutatása, a *Geistliche Hofhaltung wider die falsche Gründ der eütlen Welt-Menschen* is megvolt Pesten.

A pesti könyvesbolt választéka jogtudományi munkákból szintén gazdagnak mondható. Legnagyobb számban természetesen a magyar vonatkozású jogi munkák szerepeltek a könyvesbolt készletében: Werbőczy István *Tripartituma*, a jezsuita Prileszky János és Szegedy János három, magyar joggal foglalkozó műve, Huszty István jogi kommentárja, Bodó Mátyás *Jurisprudentia criminalis secundum constitutiones Hungaricas* c. munkája, valamint a *Manuale jurisperitorum Hungariae* és az 1715-ös, 1729-es és 1741-es pozsonyi országgyűlések artikulusai. Más országok jogalkotásáról is ajánlhatott Mauss könyveket: pl. Kaspar Beck *Specimen jurispublici Austriaci* c. művét, az osztrák Josef Myller *Corpus juris militaris*át,

vagy a *Constitutiones Polonorum* varsói kiadását. Nagyon érdekes, hogy a pesti könyvkereskedő Hugo Grotius híres művét, a *De jure belli et pacis*-t is árusította: a társadalmi szerződés gondolatát felvető nagy hatású mű magyarországi recepciójáról ugyanis csak a 18. század végéről vannak adataink. Johann Gottlieb Heineccius Grotius művéről írott tanulmánya éppúgy megvolt Maussnál, továbbá Heineccius, Samuel von Pufendorf, Reinhard Vitriarius és Christian Wolff legmodernebb szemléletű, a felvilágosodás filozófiai tanait megalapozó természetjogról és népjogról írott művei — közülük elsősorban a hallei egyetemi tanár Wolff nagy terjedelmű, nyolckötetes munkáját kell kiemelnünk. Számos, büntetőjoggal kapcsolatos tanulmányt is árusított Mauss (pl. Carpvov, Gochez, Keyser, Lopez és Martini művét). Az egyéb jogi kérdésekkel foglalkozó tanulmányok mellett természetesen nem hagyhatjuk figyelmen kívül a nagyszámú egyházi jogi művet sem: Engel, Espen, Gonzalez, Huth, Phoebei, Pichler, Reiffenstuel, Schmaltzgruber és Zoesius kánonjogi összefoglalásait. A legtöbb jogi művel szereplő szerzők mind a kor híres jogtudósai: Johann Gottlieb Heineccius, Benedict Carpvov és Johann Brunnemann.

Az 1751 után rendelt jogtudományi könyveknél már viszonylag kevesebb a kánonjogi munka és több a polgárjoggal foglalkozó (pl. Gerhard Noodt műve), és több tanulmány található a perek lefolytatásáról, több az esettanulmányok száma. Egészében véve az a benyomásunk, hogy a választék bővítése a korábbinál gyakorlatiasabb szempontok alapján történt.

A természettudomány egyes területei közül a következőket képviseli néhány könyv Maussnál: növénytan, állattan, fizika, csillagászat, kémia, matematika. Közülük csak a legjelentősebbeket emeljük ki: Gessner *Historia omnium animalium* c. művét, Pieter Muschenbroek fizikai témájú tanulmányait, Kepler levelezését, Newton és Christian Wolff matematikai összefoglaló műveit. A filozófia tudományát mintegy húsz könyv képviseli a pesti könyvesboltban: általában latin nyelvű filozófiai összefoglaló művek, egyetemi tankönyvek, egy részük pedig logikatanönyv. Többkötetes összefoglalások közülük: Corsini, du Hamel, Redelhamer, Walser, *Philosophia*a, Arisztotelész és Bacon *Opera omnia*a, Brucker *Opera philosophica*a és Newton *Philosophiae naturalis principia* c. műve. Már a filozófia-tankönyvek között is akad német nyelvű: Hederich *Einleitung zu den Philosophischen Wissenschaften* c. munkája.

Az orvostudományi könyvek választéka 1755-re nagymértékben bővült és ezzel igen gazdaggá vált. A legnagyobb csoportok a pesti könyvesboltban: anatómiai, sebészeti kézikönyvek, az orvostudományt összefoglaló művek, egyetemi disszertációk, gyógyszerkönyvek. Az orvosi stúdiumokat összefoglaló művek közül Boerhave, Celsus, Hoffmann, Mathioli és Sennert munkáit emelhetjük ki, és természetesen nem maradhat ki a sorból Hypocrates sem. Megvolt Pesten Bauhinus baseli orvosprofesszor, valamint Bidloo hágai professzor anatómiája, a híres francia sebész Garengot műve, Jancker, Purmann és mások sebészeti kézikönyvei, hat szerző szülézzettel, nőgyógyászattal foglalkozó könyve, de azonkívül is számos munka a szemészet, belgyógyászat stb. kérdéseiről. A legtöbb művel a hallei egyetemi tanár Johannes Juncker szerepelt. Jónéhány orvosi témájú egyetemi disszertáció és szerepel a választékban würzburgi, hágai, wittenbergi, ingolstadt kiadásban, valamint a *Dissertationes medicae variae* c. hatkötetes disszertációgyűjtemény. A gyógyszer-

könyvekre néhány példa: *Freiwillig aufgesprungener Granat-Apfel oder bewehrtes Artzney-Buch bestehend in Haus-Mitteln*, Schorer: *Artzney der Reisenden* stb. Bécsi, augsburgi gyógyszerrendelet is volt a pesti könyvesboltban, továbbá bécsi kiadású pestisrendelet. A zömmel latin nyelvű munkák mellett már német nyelvű orvosi munkák is találhatóak a választékban, sőt két francia nyelvű is. A német nyelvűek egy része nem tudományos szintű, hanem népszerűsítő kiadás. pl. Beynon: *Barmhertziger Samariter in allerhand Kranckheiten* 3 Theil, Oehmen: *Kunst, wodurch sich ein Frauenzimmer in ihrer Natur erkennen, bey ihren Kranckheiten selbst rathen und ihr Leben hoch bringen kann*, vagy éppen a *Sicher und vernünftiger Pferd-Artzt*.

A pesti könyvesboltban kapható középfokú tankönyvek nagy része latin, görög nyelvtan, poétika ill. retorika-tankönyv volt. Latin nyelvtan a következő szerzőktől: Alvarez, Cellarius, Dentzler, Lange, Kirsch, Noltenius, Wagner, görög nyelvtan Bayertől, Deliustól, Goliustól, Langétól, Matthaeitől, Vossiustól és Wellertől. A sort még néhány más európai nyelv nyelvtanával egészíthetjük ki: francia (Cellarius, Peplier), olasz (Veneroni), német—francia (Curas, La Roche), német (Bél Mátyás) és magyar nyelvtannal szintén Bél Mátyástól. Comenius *Orbis pictus*ának latin—német nyelvű kiadása volt meg Maussnál. A felsőbb szintet a héber ill. különböző keleti nyelvek nyelvtanai jelentették: Buxtorf, Reineccer, Xistus héber, Dantz héber és káld nyelvtana, Lange héber clavisa és Podesta arab, perzsa és török nyelvtant magában foglaló műve.

A poétikai és eloquentia-, retorika-művek gazdag választékát a latin—görög auktorok verseinek, drámáinak, orációinak latin nyelvű kiadásai egészítették ki (Cicero, Horatius, Lucretius, Ovidius, Plinius, Seneca, Vergilius, Martialis, Plautus, Sophoklés, Terentius, Homérosz). Janus Pannonius *Poemata*ját is árusította a könyvkereskedő. A latin kiadásokon túl német nyelvű szónoklétan-művek, összeállítások sem hiányoztak a könyvesbolt készletéből: Gottsched *Ausführliche Redekunst* c. kétkötetes műve, Dommerichtől az *Anweisung zur wahren Beredsamkeit* és a *Reden grosser Herren, vornehmer Ministeren und anderer berühmter Männer* c. 11 kötetes összeállítás. A középfokú tankönyvek közé sorolhatunk még be néhány földrajz tankönyvet (Hübner-től és Clüvertől), ill. matematika-bevezetést (*Aufmunterung in den mathematischen Wissenschaften*), Hederich: *Anleitung zu dem mathematischen Wissenschaften*, Euklidész *Elementorum lib. 8. c.* művét ill. Sturm *Kurze Anweisung zur Geometrie* c. tankönyvét.

A szótárak közül megvolt Pesten Calepinus többnyelvű szótára (a hétnyelvű kiadás), valamint a latin és más európai nyelvek szótárai: Veneroni francia—latin—olasz—német, Wagner latin—német—magyar—cseh, Wussin latin—német—cseh, Szenci Molnár Albert magyar—latin—német—görög, Friese latin—német, Belloszthenész latin—horvát szótára. Francia—német nyelvű útiszótárt is árusított Mauss.

A pesti könyvkereskedő több színvonalas lexikont is ajánlhatott vásárlóinak: Hübner *Reales Staat- und Zeitungs-Lexicon*át, Hederich *Reales Schul-Lexicon*át, Uhse *Geographisches und Historisches Lexicon*át, Walther *Musicalisches Lexicon*át, a *Repertorium Codicis Fridericiani oder Königliches Preussisches allgemeines Processual-Lexicon* c. munkát, Calvini kétkötetes *Lexicon Juridicum*át és Chauvini *Lexicon Philosophicum* c. művét. A lexikonok egy kivétellel németországi kiadások.

A már említett földrajz tankönyveken kívül a geográfia történetének egyik kiemelkedő alkotását, Strabo 17 kötetes földrajzát is meg lehetett találni Mauss könyvesboltjában. Reprezentatív kiadvány lehetett Gabriel Bodenehr híres augsburgi rézmetszőnek az európai városokat bemutató, kétszáz metszetből álló sorozata (*Europens Pracht und Macht*). A földrajzi művek közül még kiemelhetjük Adrianinak az ismert városokat leíró művét, Róma város topográfiáját, valamint egy *Bilder-Geographie* c. térképekkel ellátott négykötetes összeállítást. Az útleírások igen népszerűek lehetek: Angliáról, Franciaországról, Svédországról, Finnországról, Itáliáról, Spanyolországról, Portugáliáról, Törökországról és a keleti országokról, Kínáról szóló útkönyveket lehetett Pesten kapni, továbbá egy Ázsiát, Afrikát, Európát egyaránt leíró kis kötetet. Mauss árusította az Európa-szerte ismert, nürnbergi kiadású Homann-féle világtalaszokat, és természetesen Magyarország térképét is.

A gyakorlati életet szolgáló, a mindennapi életben használatos könyvek zöme olyan, amely a magyarországi könyvkiadásban még nem terjedt el. Öt könyvet tartott Mauss a helyes gazdálkodásról, hetet a kertészetéről, hármat a méhészetéről, egy kereskedők kézikönyvét (Bohn: *Woll-erfahner Kaufmann, welcher umständliche Nachricht ertheilet in was vor Waaren die vornehmste Handels-Stadt in gantz Europa handlen*) és egy *Kauffmann-Magazint*, valamint könyvelésről, pénzárszámításról, számításokról kézikönyveket, és néhány mesterséggel, iparral kapcsolatos munkát. A jómódú polgársághoz szóltak egyes könyvek a helyes életvezetésről, mindennapi bölcsességről. (Pl. *Menschliche Klugheit oder die Kunst wodurch ein Mensch sich und seyn Glück hoch empor bringen kan.*) A megfelelő társasági modorról és levélírói stílusról sem hiányoztak könyvek (ez utóbbiak egy része a gazdasági jellegű levelezés kívánalmait foglalta össze). De külföldi kiadású címtár, öröknaptár, álmoskönyv is volt raktáron, azonkívül néhány, a festészet technikájával foglalkozó munka is.

A mai szóhasználattal szépirodalminak nevezett műveket a könyvkereskedő két szakba osztotta be: a regényes elbeszéléseket a história szakba, a verseket, drámákat pedig az orátorok, poéták szakba. A korszak egyik legnépszerűbb alkotásának, Fenelonnak Telemakhosz kalandjait bemutató regényes története francia, német, olasz és latin nyelvű kiadásban volt meg a pesti könyvesboltban. De ajánlhatta Mauss a vásárlóinak Don Quijote történetét, Madame Gomez válogatott históriáit, Pitpai és Lockman indián-történeteit, Lohensteinnek Arminiusról és Thusneldáról szóló szerelmi és hősi történeteit, Suite elbeszélését egy portugál lovag és Carabella kínai császárnő küzdelméről, valamint Talander ezeregyéjszaka-feldolgozását német nyelven. Már német nyelvű verseskötetek is kaphatók voltak Pesten: Brockes, Haller, Hancke költeményei, a *Sammlung dramatischer Gedichte* c. gyűjtemény. Milton Elveszett paradicsoma német fordításban volt meg, Molière összes művei viszont eredeti francia nyelven. A szépirodalmi művek közé sorolhatjuk még Aesopus meséit (német nyelven), valamint olyan fantasztikus történeteket is, mint a *Redende Thier über menschliche Laster und Fehler* 34 Theil, vagy a *Wurmland, nach Lands-Arth Regiment, Religion und Sitten vorgestellt — im Jahr da es wurmstichig war* c. művet.

A vallásos jellegű, nagyközönségnek szánt irodalom jelentős részét nem sorolta fel Mauss, csak összefoglalóan adta meg a könyvjegyzékekben: „*Gebett Bücher allerhand deutsch, Französisch, Ungarisch und Lateinisch, in 4to, 8vo, 12mo und 18va*”. A teológia-szak néhány tételével azonban kiegészíthetjük ezt a sommás megjelölést: Kempis Tamás Krisztus követéséről írott művét német, francia és latin nyelvű kiadásban árusította a könyvkereskedő, de a legtöbb népszerű vallásos munkát német nyelvű kiadásban, pl. Du Frene: *Der schmale Weg des Lebens und der breite des Verderbens*, Hermetius Creutz über Creutz... *Trost-Wercklein, Wahre Weisheit d. i. überaus geistliche Betrachtungen die Forcht des Gottes zu erwerben auf ein jeden Tag der Wochen*, Christelius *Monatliche Seelen-Nahrung*, Huebman *Geistliches Braut-Bethlein*... , Manni *Denck-Ring der Ewigkeit*, *Der zur zehntägiger Einsamkeit bezwungene Welt-Mensch* stb.

Mivel a választék vázlatos bemutatására volt csak lehetőségünk, kiegészítésképpen megadjuk a leggyakrabban előforduló szerzők jegyzékét is. Az élen egy 17. századi és egy ókori szerző szerepel: Hieremias Drexel bajor udvari pap és Cicero 20 ill. 19 különböző kiadással. (A két catalogus librorumban felsorolt összes kiadás, és nem művek száma alapján készült a fenti összesítés.) Ezt követően további száz író, tudós nevét olvashatjuk a listán, 3—10 közötti kiadással. A legsokoldalúbb szerző — úgy tűnik — a német Benjamin Hederich öt különböző szakban (történelem, filozófia, orátorok, lexikonok, vegyes) előforduló műveivel. A „népszerűségi” listán szép számmal található latin auktorok, az újkori szerzők között a németek vannak a legnagyobb számban, de francia, olasz, spanyol, németalföldi, angol név sem ritka, magyar pedig négy van: Szegedy János, Hevenes Gábor, Timon Sámuel jezsuiták és a protestáns tudós Bél Mátyás. Ha a szerzőnek több kiadványa található a második catalogus librorumban, mint az elsőben, erre a körülményre a név mellé tett csillaggal hívtuk fel a figyelmet. A jezsuita szerzők választéka láthatóan növekedett 1751—1755 között.

Az eddig leírtak alapján is meg lehet ítélni, hogy a pesti könyvesbolt választéka az 1750-es évek első felében igen gazdag volt. Abban az időben, amikor a magyarországi könyvkiadás még mindig erősen egyházas jellegű, és csak bizonyos műfajokban (teológia, jog, történelem, népszerű vallásos irodalom, alapfokú és gimnáziumi tankönyvek) elégítette ki valamennyire az igényeket, nem csekély a jelentősége annak, hogy a pesti könyvesboltban hozzáférhetővé vált a külföldi tudományos irodalom és modern szépirodalom számos alkotása is. A könyvesbolti választékot bizonyos értelemben kettősség jellemzi. Magas volt még a vallásos művek aránya (itt azonban korábban betiltott könyvek is szerepeltek, pl. Agreda, Serry művei), de kezdtek tért hódítani a világi tudományok, a vallásos prózától függetlenedő szépirodalom is. A latin még mindig túlsúlyban van, de egyes népszerű műfajokban a nemzeti nyelv jelentősége növekedett. Már az 1750-es évek pesti könyvkereskedelmében jelen voltak olyan művek, műfajok, amelyek valójában csak később, a felvilágosodás idején terjedtek el nálunk (pl. a filozófia területén Newton, Hugo Grotius, Christian Wolff művei, szépirodalmi műfajok: regény, elbeszélések, memoár, kalandos útleírások; gyakorlati ismereteket összefoglaló közhasznú könyvek, mezőgazdasággal, iparral foglalkozó munkák, nők számára készült irodalom stb.) A hagyomány és a modernség tehát egyszerre volt jelen a pesti könyvesbolt választék-

kában, de túlsúlya még a hagyományok által meghatározott irodalomnak volt. Mauss könyvüzletének további jellegzetességeiről; a kiadványok nyelvéről, származási helyéről, a feltételezett könyveladról a tanulmány második, befejező részében lesz szó.

2. táblázat

A leggyakrabban előforduló szerzők

<i>20 kiadással:</i>		<i>5 kiadással:</i>	
Drexel, Hieremias	teol.	*Amort, Eusebius	teol. tört. fil.
<i>19 kiadással</i>		*Bellarmino, Roberto	teol.
Cicero, Marcus Tullius	tört. orát	*Caesar, Caius Julius	tört.
<i>10 kiadással:</i>		Calino, Cesare	teol.
*Heineccius, Johann Gottlieb	jog, tört. filoz. lex.	Clauss, Ignaz	teol.
*Lipsius, Justus	tört.	Fleury, Claude	teol. tört. vegyes tört.
<i>9 kiadással:</i>		Horn, Friedrich	tört. fil.
*Szent Ágoston	teol.	*Kircher, Athanasius	teol.
*Katzemberger, Kilián	teol.	Lohner, Tobias	teol.
*Masenius, Jacobus	teol. tört. orát.	Purmann, Matthäus Gottfried	orv.
*Megerle, Johann Ulrich	teol.	*Siniscalchi, Liborio	teol.
(= Abraham a S. Clara)	teol.	Wolff, Christian Friedrich von	jog, fil.
Ovidius Naso, Publius	tört. orát.	<i>4 kiadással:</i>	
<i>8 kiadással:</i>		Aesopus	tört. orát.
Erasmus, Desiderius	tört. lex. vegyes	Baumeister, Friedrich Christian	fil.
*Szalézi Szent Ferenc	teol.	*Bél Mátyás	tört. lex.
Salignac de la Motte Fenelon,	tört. orát. vegyes	*Bisselius, Joannes	teol. tört.
François de		*Bossuet, Jacques Benigne	teol. tört.
<i>7 kiadással:</i>		*Bourdaloüe, Louis	teol.
*Bona, Giovanni	teol.	Brunnemann, Johann	jog
*Cellarius, Christophorus	tört. lex.	Buxtorf, Johannes	tört. lex.
*Hederich, Benjamin	tört. fil. orát. lex. vegyes	Crasset, Jean	teol.
*Szent Justin	teol. tört.	*Froelich, Erasmus	tört.
*Segneri, Paolo	teol.	Ginther, Anton	teol.
Tacitus, Publius Cornelius	tört. orát.	*Gotti, Vincenzo Ludovico	teol.
Virgilius Maro, Publius	orát.	*Heister, Lorenz	orv.
Vossius, Gerardus	tört. orát. lex.	Hellwig, Christoph von	orv.
<i>6 kiadással:</i>		(= Kräutermann, Valentin)	
Alexandre, Noel	teol. tört.	Huebner, Johann	tört. lex.
Avancinus, Nicolaus	teol. orát	Kolb, Gregorius	teol. tört.
*Boerhaave, Herman	orvosi	*Livius, Titus	tört.
Heimbach, Matthias	teol. fil.	Luenig, Johann Christian	tört. orát.
Juncker, Johann	orv.	*Mansi, Giovanni Domenico	teol.
Kempis, Thomas a	teol.	*Morhof, Daniel Georg	tört. orát
*Schultz, Heinrich	orv.	*Nieremberg, Juan Eusebio	teol.
Stanihurst, William	teol. tört.	Oehme, August	orv.
		*Ribadeneira, Pedro de	teol. tört.
		Seneca, Lucius Annaeus	fil. orát.
		*Szegedy János	jog
		Weber, Ad. (?)	teol. tört.

3 kiadással:

*Antoine, Paul Gabriel	teol.	Maria (Fernandez Coronel)	teol.
Bacon, Francis	fil.	de Jesus de Agreda	teol.
Barclay, John	teol. tört.	Morvan de Bellegarde,	vegyes
*XIV. Benedek pápa	teol.	Jean Baptiste	
(= Lambertini, Prospero)		*Muschenbroek, Pieter van	fil.
*Cano, Francisco Melchor	teol.	*Neudecker, Sigismund	teol.
Carpzov, Benedict	jog	*Peikhart, Franciscus	teol.
Caussin, Nicolas	teol. tört.	*Philo Judaeus	tört.
Cilia, Gelasius di	teol.	*Pichler, Vitus	teol. jog
Clapmarius, Arnoldus	tört.	*Plautus, Titus Maccius	orát.
Dionysius von Luxemburg	teol.	Plinius Caecilius Secundus	
*Dufrene, Maximilian	teol.	Caius	tört. orát.
Fabricius, Joannes	tört.	*Pomey, François Antoine	tört. lex.
Fuhrmann, Mathias	tört.	Puente, Luis de la	teol.
Herlet, Friedrich	teol.	Pufendorf, Samuel von	jog, tört.
*Hevenesi Gábor	teol.	Riverius, Lazarus	orv.
Horatius Flaccus, Quintus	orát.	*Struve, Friedrich Gottlieb	jog, tört.
*Szent Jeromos	tört.	*Timon Sámuel	tört.
*Laymann, Paul	teol.	Wagner, Franz	tört. lex.
Leupold, Jacob	vegyes	*Zoesius, Henricus Jacobus	jog